

СТАНОВИЩЕ

от проф. дфн Татяна Димова Славова

член на Научно жури за защита на дисертационен труд за присъждане на образователната и научната степен „доктор“ (заповед РД-38-64/25.01.2017)

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1. Филология

Научна специалност – Български език (Старобългарски език)

Тема на дисертационния труд: *Учителното евангелие на Константин Преславски – текстологични и лексикални проблеми*

Дисертант: Жени Валентинова Жикова

Научен ръководител: проф. дфн. Татяна Димова Славова

Дисертационното изследване на Жени Жикова е посветено на един от значимите паметници на старобългарската книжнина – *Учителното евангелие* на Константин Преславски, съставено в края на IX в. и запазено в четири пълни славянски преписа. Едва през 2012 г. – повече от 160 години след неговото откриване, беше осъществено цялостно критическо издание, осъществено от Мария Тихова и Екхард Вайер. Това издание, както и електронната му версия (http://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/show/doc_154), даде възможност за нови проучвания, едно от които е представеният за защита труд. Той се състои от Увод, три глави, Заключение, библиография и две приложения – общо 342 стр.

Основните цели, които си поставя дисертантката, са в две посоки: 1) да изследва отделни проблеми на лексиката на *Учителното евангелие* в съпоставка с гръцките катени, за да осветли преводаческата техника на Константин Преславски, и 2) да проучи евангелските цитати в сравнение с класическите старобългарски евангелия, гръцката евангелска традиция и гръцките катени, преведени от старобългарския книжовник. Тези две задачи формират и двете основни глави на дисертацията, която се отличава със стегната, балансирана, добре разгърната структура и ясна композиция. Целите определят и комплексния подход към изворовия материал, съчетаващ лингвистичен и текстологичен метод, но също и сравнително-исторически, лексикално-семантичен и статистически.

В първа глава с най-важните си характеристики са представени ръкописните източници, използвани по изданието от 2012 г. – най-ранния руски препис (ГИМ, Син 262) от последната четвърт на XI–началото на XII в., привлечен като основен, и три сръбски – от 1286 г. (РНБ, Гилфердинг 32, ф. 182), от XIV в. (Виенска национална библиотека, Cod. slav. 12) и от 1344 г. (Хилендар 385). Похвално е, че извън тях Жени Жикова включва в работата си за четири беседи и други преписи по най-нови публикации на Мария Спасова (от 2014–2016 г.).

Във втора глава дисертантката разглежда проблеми на лексикалната система на Учителното евангелие, като следва един наложил се модел на изследване с акцент върху специфични лексикални маркери – неславянската лексика (гръцизми и прабългаризми), славянската синонимия (преславизми и кирилometодиевизми), композитите, редките думи и хапаксите. Специално ще отбележа, че за разлика от всички досегашни проучвания на Учителното евангелие, проучването на Жени Жикова се основава на пълно и системно ексцерпиран материал, което гарантира обективност и всеобхватност на изводите. Значението на тази лексикално-лексикографска част е още по-голямо, тъй като речниковият фонд на Константиновото евангелие не е включен в средновековните лексикографски наръчници с изключение на речниците на Миклошич и Срезневски, в които обаче е засвидетелстван частично не чрез пряка ексцерпция от източника, а чрез описанието на Горски и Невоструев от 1859 г. на ръкопис Син 262. Лексикалният анализ е осъществен от дисертантката в съответствие с възприетите принципи, добросъвестно и прецизно. Гръцките заемки се обследват от различни гледни точки – принадлежност към тематичносемантични групи, замяна със славянски еквиваленти, продуктивност на славянска почва, правописно-фонетична адаптация, при това на фона на гръцизмите в класическия старобългарски канон и в други ранни паметници (с. 27–63). Неголемият относителен дял на гръцките и прабългарските заемки Жени Жикова обвързва със стремежа на Константин Преславски за ясен език на проповедите, насочени към неофити. Според нея принципът за разбираемост на вложения смисъл мотивира избора на книжовника и по отношение на сложните думи (с. 120–158), доколкото той не калкира гръцкия образец на всяка цена, а се ръководи от славянското си езиково съзнание, опира се на познати композитни образувания и на активни словообразователни модели, придържайки се към старобългарската книжовна практика с нейната относителна

устойчивост при предаването на гръцките сложни думи. За почерка на всеки преводач важен маркер са редките думи и хапаксите, на които е отделено специално внимание (с. 165–200) с уговорката, че става въпрос за условни понятия. Жени Жикова сравнява речниковия фонд на Учителното евангелие с класическия старобългарски канон и с десетки паметници от старобългарската епоха, оцелели в по-късни преписи (чрез лексикографски справочници, речник-индекси и изследвания). Ексерпираниите от нея по предварително избрани критерии 144 редки думи и *hapa legomena* обогатяват старобългарското словно богатство и свидетелстват за сериозните познания и аналитични умения на дисертантката в областта на средновековната лексикология и лексикография. Всички обследвани лексеми в тази част на дисертацията са включени в Приложение 2 *Славяно-гръцки показалец на лексеми от Учителното евангелие*, с. 321–342.

Третата глава на дисертационното изследване представя текстологичен анализ на евангелските цитати в Учителното евангелие (с. 201–251). Тази втора основна задача е продиктувана от факта, че всичките 51 поучителни беседи на Константиновото евангелие са построени върху тълкувания на Евангелието от Йоан Златоуст и Кирил Александрийски. Тъй като евангелските цитати не са посочени в изданието от 2012 г. нито в славянския, нито в гръцкия текст, те най-напред се идентифицират от Жени Жикова (общо 279), а впоследствие се сравняват с текста на петте старобългарски евангелия (Мариинско, Зографско, Асеманиево, Савино, Ватиканско), с гръцката евангелска традиция и с гръцкия текст на катените (всички евангелски цитати със съпоставителния старобългарски и гръцки материал съдържа Приложение 1, с. 276–320). При повнимателен прочит броят на цитатите вероятно би се оказал малко по-голям. Класифицирането им, което отчита спецификата на разглеждания паметник като съчетание на оригинални и преводни части, е извършено ясно и логично в зависимост от мястото на евангелските цитати: 1) в авторските части на беседите, 2) в преводните катени с различен/ респ. еднакъв гръцки образец спрямо гръцката евангелска традиция. Очаквано се изолират лексикалните, морфологичните и текстологичните разночетения (добавки, пропуски, словоред), които единствено имат значение при работа с по-късни ръкописи. Крайната цел на текстологичния анализ е да се установи към коя редакция на Евангелието могат да се отнесат цитатите от Константиновото евангелие. В това отношение като най-значим намирам извода на Жени Жикова за преплитането на две тенденции в сравнително

сложната текстологична картина. Едната откроява съвпадения на евангелските цитати от Учителното евангелие с трите глаголически евангелия (в преводните части на беседите), а другата тенденция – със Савината книга (и в авторските, и в преводните части). Така с нови данни се потвърждава изказаната преди 30 години от Иван Добрев теза, че на отделни места текстът на Савината книга е много древен и отразява първоначалната Кирило-Методиева традиция.

Жени Жикова има 5 публикации по темата на дисертацията, отпечатани или под печат в авторитетни периодични издания и сборници. Участвала е с доклади по темата на дисертацията в 7 научни форума, включително и международни. Авторефератът предава в съкратен вид съдържанието, важните аспекти на дисертационното изследване и приносите. За съжаление в него са останали някои неточности и грешки от неокончателния вариант на дисертацията.

Като научен ръководител на Жени Жикова имам впечатления не само от работата ѝ по дисертацията, но и от други нейни научни публикации, проекти и участия и мога да отбележа професионалното ѝ израстване и надграждане по време на докторантурата. Специално ще подчертая положените от нея усилия при работата с гръцките източници. Дисертантката разви своите аналитични умения и способност за самостоятелни изследвания. Представеният от нея труд има приноси към старобългарското словно богатство, славянската историческа лексикология и лексикография, средновековната преводаческа практика, текстовата история на старобългарския евангелски текст. Той напълно отговаря на изискванията на чл. 6 (1, 2, 3) от ЗРАСБ, чл. 27 от Правилника за прилагане на ЗРАСБ и чл. 66 от Правилника за условията и реда за придобиване научни степени и заемане на академични длъжности в СУ “Св. Климент Охридски”. Затова убедено ще гласувам положително на Жени Валентинова Жикова да бъде присъдена образователната и научната степен „доктор“.

17. 03. 2017 г.

Проф. д-рн Татяна Славова